

**MAMLAKATIMIZDA SOLIQ MA'MURCHILIGINI YANADA
TAKOMILLASHTIRISH YUZASIDAN ISHLAB CHIQILGAN
TAKLIFLAR**

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

mustaqil izlanuvchisi

Karimov G'ayrat Solayevich

Annotatsiya: Mazkur maqolada mamlakatda soliq sohalarida ko'p yillardan buyon soliq ma'murchiligini takomillashtirish bo'yicha rivojlantirish sarhisobi, biznes doiralarning ishonchini yanada mustahkamlashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlarni takomillashtirishda hududlararo soliq inspeksiyasini o'rni va ahamiyati yoritilgan. O'zbekiston soliq tizimida amalga oshirilayotgan ayrim muhim islohotlar o'rganilib, xorij tajribasi, mamlakatimizda uni qo'llash bo'yicha ilmiy-amaliy xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: soliq siyosati, soliq tushumlari, tahlika-tahlil, xavflar, samaradorlik, raqamli platforma, usullar va vositalar, tahlil, optimallashtirish, soliq imtiyozlari, soliq stavkasi.

Kirish. Hozirda jahonda soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirishga yo'naltirilgan qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Soliq siyosati strategiyasi orqali inklyuziv o'sish sur'atlariga erishish, soliq tizimida daromadlarni oshirish qobiliyatini oshirish hamda davlat xarajatlarining barqarorligini ta'minlash, rivojlanayotgan davlatlarning fiskal siyosatini kuchaytirish, adolatli va inklyuziv soliq tizimini joriy etish, soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirishda raqamli platformalardan samarali foydalanish kabilar bu boradagi ilmiy tadqiqot ishlarining ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi.

ilmiy –amaliy anjuman

O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichida yangi mazmundagi strategik maqsadlarni belgilab beruvchi soliq siyosatini shakllantirish va amalga oshirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Soliq to‘lovchilar faoliyatini rag‘batlantirish, soliq yukini kamaytirib borish, adolatli soliq tamoyillariga asoslangan soliq tizimini yanada rivojlantirib borish yo‘nalishida sezilarli islohotlar amalga oshirish bu boradagi muhim vazifalardan hisoblanadi. Shu bilan birga bunday soliq siyosatining samaradorligini ta‘minlashda, hali o‘z yechimini kutayotgan ilmiy-

Jahon amaliyotida davlat byudjeti va soliq to‘lovchilarning manfaatlari nuqtai nazaridan to‘g‘ri va samarali soliq siyosati strategiyasi ishlab chiqish davlatning fiskal-byudjet siyosatining samarasini ta‘minlashning muhim omillaridan biri sifatida alohida ahamiyat berib kelinmoqda. “Xalqaro valyuta jamg‘armasining hisob-kitoblariga ko‘ra, rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotida soliqlardan tushumlar YaIMning 15-25 foizini, iqtisodiyoti rivojlangan davlatlarda ushbu ko‘rsatkich 40 foizni tashkil etadi. Ushbu tashkilotning tavsiyalariga ko‘ra, ayrim daromadi past hamda bozor iqtisodiyotiga o‘tayotgan davlatlarda oxirgi yigirma yillar oralig‘ida soliq siyosatida islohotlar amalga oshirilishi natijasida soliq tushumlarining keskin o‘sishi kuzatilganligi ham samarali soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish muhimligini ko‘rsatmoqda”. Shunga ko‘ra, jahon miqyosida soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirishga e‘tibor qaratilmoqda.

“O‘zbekiston-2030” Strategiyasiga muvofiq, soliq organlari faoliyatini yangi bosqichga olib chiqish, soliq to‘lovchilarga xizmat ko‘rsatish sifatini yanada yaxshilash, raqamlashtirish jarayonlarini izchil davom ettirish, soliq organlari faoliyatida shaffoflikni ta‘minlash hamda inson resurslaridan foydalanishning samaradorligini oshirish maqsadida quydagilarni taklif etamiz:

Maqsad va ustuvor yo‘nalishlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi soliq ma‘murchiligi va soliq organlari faoliyatini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari etib quyidagilar belgilash:

(a) soliq to‘lovchilarga xizmat ko‘rsatish va shaffoflikni ta‘minlash hamda “Xizmatga yo‘naltirilgan” tamoyil asosida yangicha yondashuvni joriy etishni;

(b) soliq xatarlarini boshqarishda “Compliance risk management” (SRM) tizimini sifatini oshirish va tadbirkorlik sub’ektlari o‘rtasida sog‘lom raqobat muhitini shakllantirishni;

(v) raqamlashtirish va innovatsion yechimlar orqali samaradorlikni oshirish hamda soliq to‘lovchilarga moliyaviy va ma‘muriy yukni kamaytirish;

(g) kadrlar siyosatini ishlab chiqish va joriy etish, inklyuzivlik va kreativ fikrlash tizimini joriy etish, operatsion xavflarni bartaraf etish hamda xodimlarning kompetensiyasi va ish samaradorligini oshirib borish.

Faoliyat samaradorligini oshirish:

(a) soliq to‘lovchilarga xizmat ko‘rsatish va shaffoflikni ta‘minlash hamda “Xizmatga yo‘naltirilgan” tamoyil asosida yangicha yondashuvni joriy etish yo‘nalishi bo‘yicha 2026-yildan Soliq qo‘mitasining markaziy apparatida mijozga yo‘naltirganlik tizimni joriy etilsin. Bunda, mijozlarga yo‘naltirilganlik yondoshuvining asosiy yo‘nalishlari etib quyidagilarni belgilash:

Soliq to‘lovchining haqiqiy muammosini aniqlashga qaritilgan mijozning profilini yaratish;

xizmatlar reinjiringi va loyihalashtirish;

maslahatlar berish hamda ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini baholash va monitoring qilish tizimini yaratish;

Soliq qo‘mitasi markaziy apparati tarkibida soliq to‘lovchilarga sifatli xizmatlar ko‘rsatish va barcha turdagi murojaatlarga markazlashgan holda tezkor javob berishga ixtisoslashgan alohida tuzilma tashkil etish. Bunda, soliq to‘lovchilarga soliq to‘g‘risida qonun hujjatlarining bir xilda talqin qilinishini ta‘minlash, maslahatlar berish hamda xizmatlar sifatini baholash va monitoring qilish tizimi yaratish lozim bo‘ladi.

(b) soliq sohasidagi axborot tizimlari (my.soliq.uz, ijara.soliq.uz) orqali aholi va tadbirkorlik sub’ektlariga ko‘rsatib kelinayotgan barcha turdagi elektron davlat xizmatlari Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali ham bosqichma-bosqich ko‘rsatilishini yo‘lga qo‘yish kerak;

(v) jamoatchilik ishonchi to‘g‘risida doimiy ravishda so‘rovnomalar o‘tkazib borsin hamda har yilda soliq organlari faoliyati natijalari va kelgusidagi istiqbollari to‘g‘risida hisobotlarni e‘lon qilib borsin lozim;

(g) Soliq sohasida mavjud muammolar va takliflarni tahlil qilish orqali soliq ma‘murchiligi jarayonlarini qayta ko‘rib chiqish va yengillashtirish bo‘yicha Soliq qo‘mitasi huzuridagi Jamoatchilik kengashi a‘zolari ishtirokida har chorakda kamida bir marta faol tadbirkorlar, iqtisodchi olimlar hamda soliq maslahatchilari bilan uchrashuvlar tashkil etib borish maqsadga muvofiq;

Soliq ma‘muriyatchiligini takomillashtirish:

(a) Soliq qo‘mitasi tomonidan xalqaro tashkilotlar hamda boshqa davlatlarning soliq organlari bilan ma‘lumot almashinuvini yo‘lga qo‘yish orqali yuqori daromadga ega bo‘lgan jismoniy shaxslarni (Nigh Net Worth Individuals) soliqqa tortish tizimi bo‘yicha malakali mutaxassislarni tayyorlash hamda Yirik soliq to‘lovchilar bo‘yicha hududlararo davlat soliq

inspeksiyasida ushbu yo‘nalishda faoliyat yuritadigan alohida bo‘linma tashkil etish choralarini ko‘rish lozim;

(b) Xalqaro valyuta jamg‘armasi ekspertlari bilan birgalikda ishlab chiqilgan tovarlarni aynan bir yetkazib berish zanjiri bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘i summasini hisobga olishda elektron hisobvaraqa-fakturalarni real vaqt rejimida inson omilisiz avtomatlashtirilgan tarzda tahlil qilish tizimi joriy etish lozim.

Bunda, elektron hisobvaraqa-fakturalarning yuqori xavf darajasining ulushi hisobot davridagi jami elektron hisobvaraqa-fakturalarning 10 foizidan oshmasligi lozim hamda bunday xavf darajasiga tushgan elektron hisobvaraqa-fakturalar bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi byudjetga sotuvchi yoki xaridor tomonidan to‘liq to‘langandan keyin hisobga olinadi, shuningdek tovar va xizmatlarni xaridoriga hisobvaraqa-fakturalardagi qo‘shilgan qiymat solig‘i summasini budjetga to‘lash vakolati berilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Soliq xatarlarini boshqarish

Soliq xatarlarini boshqarishda “Compliance risk management” (SRM) tizimini sifatini oshirish va tadbirkorlik sub’ektlari o‘rtasida sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish bo‘yicha quyidagilarni nazarda tutuvchi chora-tadbirlarni amalga oshirsinda quyidagilarni kiritish lozim:

(a) Muvofiqni yaxshilash rejalarini (Compliance improvement plan) va Milliy audit rejasi (National Audit Plan) hamda audit sifatini nazorat qilish tizimini ishlab chiqsin va yil yakuniga qadar tasdiqlash lozim;

(b) soliq xatarlarini tarmoqlar kesimida baholash, monitoring qilish va uni bartaraf etish yuzasidan yillik rejalarini tasdiqlagan holda amalga oshirilgan ishlar to‘g‘risida har chorakda jamoatchilikni xabardor qilib borish tizimini yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiq;

(v) avtomatlashtirilgan xavflarni tahlil qilish modulini baholash tizimi joriy etilsin lozim. Bunda soliq to'lovchilarning xatti-harakatlarini bashorat qilish va soliq ma'murchiligidagi xavflarini kamaytirishga e'tibor qaratish kerak;

(g) QQS, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i va foyda solig'i bo'yicha zamonaviy tahliliy usullardan foydalangan holda soliqdan qochish usullarini har tomonlama baholashni amalga oshirish uchun rejalashtirishni yuqori bosqichdan boshlab, kichik va aniqroq maqsadlarga yo'naltirish (RA-Gap (top down) dasturini amalga oshirsin;

(d) kelgusi yillardan boshlab tanlanma audit natijalari asosida soliq yo'qotishlarini tahlil qiladigan pastdan yuqoriga (bottom-up) tadqiqot tashabbusini ishlab chiqsin maqsadga muvofiq.

Raqamlashtirish va innovatsion yechimlar orqali samaradorlikni oshirish.

Raqamlashtirish va innovatsion yechimlar orqali samaradorlikni oshirish hamda soliq to'lovchilarga moliyaviy va ma'muriy yuklamalarni qisqartirish bo'yicha quyidagilarni nazarda tutuvchi chora-tadbirlarni amalga oshirsin uchun quyidagilarga e'tibor qaratish kerak bo'ladi:

(a) soliq organlarining biznes jarayonlarini to'liq raqamlashtirish va avtomatlashtirish tizimini joriy etsin hamda katta ma'lumotlar (big data) bilan ishlash infratuzilmasi modernizatsiya qilish;

(b) Soliq qo'mitasi va tijorat banklari o'rtasida jismoniy shaxslarning plastik kartalari orqali bir oyda bazaviy hisoblash miqdorining 300-350 baravari va undan ortiq miqdordagi operatsiyalar bo'yicha o'zaro ma'lumot almashinuvi tizimi joriy etilsin lozim bo'ladi.

ilmiy –amaliy anjuman

(v) soliq organlarida biznes tahlil tizimini joriy etishda real vaqtda ishlash uchun ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash va hisobot berish kabi texnologik infratuzilmani yaratsin maqsadga muvofiq;

(g) sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida soliqdan qochish holatlarini aniqlash, soliq nazoratini kuchaytirish va barcha soliq to'lovchilari uchun teng raqobatdosh muhit yaratish yuzasidan chora-tadbirlarni ishlab chiqish va belgilash.

(d) malakali ekspertlar va olimlar bilan hamkorlikda raqamli soliq ma'murchiligini va soliq organlarining raqamli transformatsiya qilish konsepsiyasini ishlab chiqishga ko'maklashish. Bunda soliq ma'murchiligida ilg'or rivojlangan davlatlar tajribasi asosida raqamli transformatsiya qilish (Soliq ma'murchiligi 3.0) tizimini joriy qilish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xulosa va takliflar.

Kelajakda soliq sohasidagi huquqiy hujjatlar sonining ko'payishi dinamikasini saqlab qolish soliq tizimining barqarorligini ta'minlashda ma'lum to'siq bo'lib xizmat qilishi mumkin. Shunday qilib, hozirgi kunga qadar soliq sohasida qabul qilingan ko'plab NHH (normativ huquqiy hujjatlar) soliq sohasini sezilarli darajada rivojlantirishga imkon berdi va shu bilan uning samaradorligini oshirish uchun asos bo'ldi. Boshqa tomondan, qonun hujjatlari sonining sezilarli darajada o'sishi munosabati bilan soliq sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni to'liq inventarizatsiya qilish asosida birlashtirish amaliyotini joriy etishning ob'ektiv zarurati paydo bo'ldi.

Xorijiy tajribani o'rganish natijalari, soliq siyosati samaradorligini baholash bo'yicha ko'pkomponentli mualliflik yondashuvini shakllantirishga imkon berdi, xususan:

- umuman iqtisodiyotga soliq yukining darajasini real baholash uchun-soliqqa tortilmaydigan yoki imtiyozli oborot, ob'ektlarni, alohida soliq

ilmiy –amaliy anjuman

to'lovchilarning tarmoqlari va guruhlari bo'yicha yondishishning ahamiyatliligi;

- davlat faoliyatini ta'minlash uchun davlat byudjetining daromad qismida soliq tushumlari prognoz ko'rsatkichlarini kafolatlangan holda ta'minlash;

- soliq risklarini kamaytirish;

- resurs yondoshuvidan foydalanish (erishilgan natijaning foydalanilgan resurslarga nisbati) va maqsadli yondashuv (olingan natijalarning rejalashtirilgan natijalarga nisbati) orqali amalga oshirilayotgan soliq siyosatining sifati, belgilangan maqsadlarga erishish;

- yig'ilgan soliqlarni boshqarish va minimal soliq xarajatlari bilan soliq tushumlarini maksimal darajada oshirishni ta'minlash uchun xarajatlar darajasi (tranzaksiya xarajatlari - mehnat, vaqt va boshqalar).

Bizning fikrimizcha, nafaqat barcha mamlakatlarda, jumladan, respublikamiz soliq tizimida davlatning soliq siyosatining ishlab chiqilishi va uni amalga oshirish jarayonlarini baholash uning keyingi bosqichlarini to'g'ri belgilab olishga imkon berish bilan birgalikda, umumiy tarzda milliy iqtisodiyot darajasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosatning samarasini baholashga ham xizmat qiladi. Bu esa davlatning soliq siyosatining strategik maqsadlarga erishayotganligi yoki erishmayotganligi baholashni muntazam ravishda ilmiy jihatdan tahlil etgan holda baholab borishni taqozo etadi.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

Soliq qo'mitasi ma'lumotlari. www.soliq.uz.